

Ірына Караткевіч /Iryna Karatkevich

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт / Belarusian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8628-7318>

e-mail: viachiryinka@gmail.com

**Слоўнік беларускай мовы Івана Насовіча:
этналінгвістычны каментар**

DICTIONARY OF THE BELARUSIAN LANGUAGE by Ivan Nosovich: ethnolinguistic comment
SŁOWNIK JĘZYKA BIAŁORUSKIEGO Iwana Nosowicza: komentarz etnolingwistyczny

1. Слоўнік беларускай мовы І. Насовіча ў беларускай лінгвістыцы

Слоўнік беларускай мовы І. Насовіча (у арыгінале *Словарь белорусскаго нарѣчія*, Санкт-Пецярбург, 1870) у беларускай лінгвістычнай навуцы займае адметнае месца. Падрыхтоўка такога слоўніка была выклікана неабходнасцю навуковай сістэматызацыі выяўленай фальклорнай і канцылярска-справавой спадчыны беларускага народа – старабеларускіх актаў, грамат, іншых пісьмовых помнікаў, фальклорных і этнаграфічных выданняў, многія з якіх паслужылі крыніцамі для рээстру слоўніка.

З’яўленне лексікаграфічнай працы, якая б пацвярджала культурна-этнаграфічную аўтэнтычнасць канкрэтнай этнічнай супольнасці ў межах Расійскай імперыі, было невыпадковым. Гістарычны кантэкст надзвычай спрыяў вывучэнню спецыфікі нацыянальных характараў, паколькі Расійская імперыя падтрымлівала працэс станаўлення нацыянальнай самасвядомасці паўднёвых, заходніх і ўсходніх славян, якія да гэтага знаходзіліся пад уладай адпаведна Асманскай і Аўстрыйскай імперый. Расійская імперыя

была таксама і адзінай суверэннай славянскай дзяржавай у свеце на працягу ўсяго XIX стагоддзя. Таму яна адыгрывала выключную ролю ў падтрымцы адраджэння іншых славянскіх народаў, у тым ліку ў распаўсюджанні ідэй панславізму (хаця часта расійскі ўрад меў на ўвазе свае вузкія інтарэсы ў адносінах да славянскіх народаў, што ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі) [Савіцкая 2014: 207].

У адносінах да сваіх заходніх тэрыторый

расійскія ўлады актыўна разыгрывалі “беларускую карту”. <...> Ва ўрадавых статыстыках і картах выкарыстоўваецца тэрмін “беларусы” побач з назвамі “велікарусы” і “маларосы”, <...> улады дазволілі друкаваць на

беларускай мове “грамадзянкай” этнаграфічныя зборнікі. Пашыралася ўжыванне тэрміна *Беларусь* [Смялянчук 2020].

Таксама і *Слоўнік беларускай мовы* рыхтаваўся як другая частка *Опыта словаря областных наречий* Імператарскай Акадэміі навук (што выяўляла тагачаснае разуменне Акадэміяй навук беларускай мовы як дыялекту). Рээстр гэтай лексікаграфічнай крыніцы быў складзены на беларускай мове, а слоўнікавыя артыкулы перакладзены на рускую мову. Слоўнік нават удзельнічаў у конкурсе Акадэміі навук і быў адзначаны палавіннай Дзямідаўскай прэміяй. Фактычна, слоўнік І. Насовіча, як і многія іншыя даследаванні культуры і побыту беларусаў, быў пакліканы навукова падтрымаць афіцыйную ідэю заходнерусізму (Беларусь – этнаграфічная частка Расіі, яе нешматлікія культурныя і моўныя адрозненні – прыкры польскі ўплыў, падлеглы скасаванню). Аднак яго рээстравая і ілюстратыўная часткі толькі пацвердзілі існаванне самастойнага і этнаграфічна самабытнага беларускага этнасу.

Як адзначалася вышэй, паводле структуры і семантызацыі лексічных значэнняў рээстра слоўнік І. Насовіча варта лічыць тлумачальна-перакладным беларуска-рускім даведнікам: беларускія лексемы перакладаюцца рускамоўным адпаведнікам і суправаджаюцца граматычнымі пазнакамі, этымалагічным аналізам (у аўтарскім разуменні) і стылістычнай характарыстыкай. Адрозненне беларускай мовы

падкрэслівалася не толькі гістарычным і краязнаўчым каментаром, які надаў слоўніку пэўную гісторыка-культурную каштоўнасць, але і ўласна лінгвістычным аналізам многіх рээстравых адзінак, згодна з якім лексемы або праявіліся адрознымі ў параўнанні з іншымі мовамі, або набылі беларускую фанетычную ці граматычную спецыфіку пры запазычванні [Короткевич 2018].

З мовазнаўчага погляду, слоўнік І. Насовіча варта разглядаць у якасці першага слоўніка беларускай літаратурнай мовы: ён выконваў функцыі вывучэння, апісання і нармалізацыі слоўнікавага складу мовы, а значыць, надаваў гэтай мове статус нацыянальнай. У ім назіраецца шэраг прымет, што характарызуюць яго як шматаспектную, высоканавуковую філалагічную працу: наяўнасць дэфініцый, тлумачэнне рээстравых беларускіх лексем з дапамогай сінанімічных пар і радоў, дакладна сфармуляваныя стылістычныя пазнакі. Праца І. Насовіча з’явілася першым вопытам колькасна і якасна значнай лексікаграфічнай апрацоўкі і навуковай сістэматызацыі лексіка-фразеалагічнага матэрыялу беларускай літаратурнай мовы. У XX стагоддзі слоўнік стаў “узорам, на які абапіраліся складальнікі лексікаграфічных прац 1920-х гг.” [Караткевіч, Важнік, Уласевіч, Караткевіч 2018: 37]. Гэтыя факты дазваляюць сцвярджаць, што *Слоўнік беларускай мовы* І. Насовіча паклаў пачатак кадыфікацыі жывой беларускай гаворкі. Усё вышэйадзначанае вымагае адпаведнага аналізу рээстравага складу слоўніка І. Насовіча. У артыкуле рээстравая частка (словаспіс) будзе разглядацца ў аспекце

адлюстравання ў ім этналінгвістычнага апісання беларускага насельніцтва і яго побыту.

2. Этналінгвістыка як напрамак даследавання

Для аналізу этналінгвістычнага складніка ў слоўніку І. Насовіча неабходна раскрыць сутнасць і межы гэтай навукі. Этналінгвістыка, паводле сучасных лінгвістычных падыходаў, гэта

адносна новы напрамак у мовазнаўстве, які вывучае мову ў яе адносінах да культуры, народа, а таксама ўзаемадзеянне этнакультурных і этнапсіхалагічных фактараў у функцыянаванні і эвалюцыі мовы [Дзядова 2019: 12].

Прасцей кажучы, гэта напрамак лінгвістыкі, які “інтэгруе ў сабе мовазнаўства, этнаграфію і фалькларыстыку” [Дзядова 2019: 12]. Аднаводна і аб’ектам этналінгвістыкі

з’яўляюцца ўсе бакі мовы як у яе вуснай форме (дыялекты, фальклор, прастамоўе, літаратурная мова), так і разнастайныя пісьмовыя тэксты (найперш арыгінальныя і перакладныя мастацкія творы). У якасці аб’екта вывучэння выступае не толькі мова, але і іншыя формы, у якіх выражае сябе калектыўная свядомасць, народны менталітэт, нацыянальная карціна свету, характэрная для таго ці іншага этнасу, – г. зн. уся народная духоўная культура, усе яе віды, жанры і формы – *вербальныя* (лексіка і фразеалогія, парэміялогія, фальклорныя тэксты), *акцыянальныя* (абрады), *ментальныя* (вераванні) [Дзядова 2019: 13].

Такім чынам, этналінгвістыка – гэта натуральны працяг дыялекталогіі, этымалогіі і гісторыі мовы, дзе лексіка і фразеалогія выступаюць крыніцай звестак пра гісторыю і культуру этнасу. Таму адметнае месца тут займаюць даследаванні анамастыкі, тапанімікі, запазычанняў, табу і эўфемізмаў – “усіх тых пластоў лексікону, што акумуляюць фонавыя веды (традыцыі, факты культуры і гісторыі, народныя вераванні і каштоўнасці)” [Токарева 2001: 21].

Слоўнік І. Насовіча можна назваць падобным “акумулятарам” этналінгвістычных ведаў, паколькі ў яго рэестры і ілюстрацыйным матэрыяле выкарыстоўваюцца дыялектныя або агульналітаратурныя цытаты, аўтарскія тлумачэнні ў выглядзе ідыяматычных выразаў, прыказкі, прымаўкі, вытрымкі з фальклорных твораў, народных песень, загадак.

3. Этналінгвістычны складнік *Слоўніка беларускай мовы* І. Насовіча

Асноўныя задачы любога слоўніка звычайна раскрываюцца ў прадмовах. Прадмову да *Слоўніка беларускай мовы* І. Насовіча напісаў Канстанцін Вясёлоўскі, “Непрым’яны Секретарь Императорской Академіи Наукъ”. Прадмова займае толькі дзве старонкі, нават не мае нумарацыі старонак і не ўваходзіць у агульную нумарацыю ўсяго слоўніка, аднак мае адметную навуковую значнасць. Каштоўнасць прад-

мовы заключаецца ў тым, што ў ёй пералічаны папярэднія лексікаграфічныя крыніцы, паказаная важнасць сістэматызацыі беларускай гаворкі для далейшага выкарыстання ў мовазнаўстве (“для разумення важных і любопытных історычных актываў, на немь пісаных”), арэал распаўсюджання “нарэччя”, матэрыялы для рээстра.

Як ужо адзначалася, рээстравымі кампанентамі слоўніка паслужылі не толькі агульнаўжывальныя лексемы, але і лексічныя адзінкі, якія змяшчаюць у сабе этнаграфічную і культуралагічную характарыстыкі беларускага народнага побыту:

- найменні міфічных істот, персанажаў з народных казак і забабонаў: *баба-яга, бълунъ, вовколакъ, водяникъ, злыдзень, змѣй, клетникъ, кляскунъ, ледащукъ*:

Баба-Яга 1) Бранное слово на злую старуху. Чертовка или вѣдьма. 2) въ сказкахъ: Злой духъ въ образѣ старой отвратительной женщины. Бѣлоруссы въ старину имѣли повѣрье, будто баба-яга похищаетъ малыхъ дѣтей и питается ихъ мясомъ. И нынѣ малыхъ дѣтей стращаютъ бабой-ягой, чтобы они не плакали.

Баба-яга, косяная нога
На ступѣ ѣдзецъ,
Товкачомъ погоняецъ,
Помеломъ слѣдъ замѣтаецъ. (Сказка)
[Насовіч 1983: 10]¹;

Змѣй 1) Ужъ. Змѣй укусивъ. Змѣя забили. 2) ругат. Злой челоуѣкъ. Змѣю гетому ничимъ не догодзишь, усѣ сипиць. 3) Метеоръ, пролетающій по небу огненною полосою, а иногда разсыпающійся искрами. Бѣлоруссы простолюдины и нынѣ вѣрятъ, что это злой духъ, который избранникамъ своимъ носить богатства. Если онъ пролетитъ полосою яркаго, огненнаго цвѣта, значить, что несеть золото, блѣдновою – серебро, а темноватою – хлѣбъ въ зернѣ. Иначе его называютъ смокомъ и цмокомъ (213);

- народных традыцый і рытуалаў: *дѣды, вѣлазны, запоины, муровины, кумовины, радоница, толока*:

Кумовины День посѣщенія родильницы кумовьями и ихъ угощенія. Просили на кумовины (259);

Толока 1) Сельская полевая работа съ приглашенными на помощь сосѣдями. Толокою вывозятъ навозъ, косятъ, жнутъ, пашутъ и проч.; угощеніе есть необходимое условіе толоки. Просивъ панъ на толоку, а не пѣйдзешъ, и за лобъ поволоку. *Посл.* 2) собир. Прошенные на полевую работу сосѣди.

Да гудзецъ поле, гудзецъ; толока съ поля идзецъ. *Изъ пѣсни.*
Слава, да й слава, паночекъ, твоя:
Пьяна, да й пьяна, толока твоя. *Изъ пѣсни* (636).

- страў нацыянальнай кухні: *бигусъ, верещака, запеканка, зацирка, клѣцки, крупникъ, кулешъ, ладка, пружня*:

¹ Тут і далей прыклады даюцца гэтым па выданні з пазначэннем у дужках старонкі.

Бигузь кушанье изъ оставшагося отъ ужина жаркого, разкрошеннаго, притертого мукою и поджареннаго съ масломъ (25);

Крупникъ 1) Простой деревенскій супъ изъ крупъ; 2) Водка, сваренная съ медом, клюквою и пряными кореньями, въ родѣ пунша (254–255);

- **найменні ўдзельнікаў народных звычаяў і рытуалаў: *бальшанка, волочобникъ, ворожбитъ, дружко, каравайница, купалка:***

Бальшанка Дѣвица, по приглашенію невѣсты, безотлучно пребывающая съ нею до окончания свадьбы. Она вмѣстѣ съ другою подобною шьетъ невѣстѣ приданое и особенно подвѣчную одежду; во время же свадьбнаго пиршенства или балю онѣ обѣ сидятъ подлѣ невѣсты, какъ старшія подружки ея (14);

Дружко 1) Дружко, шаферъ. 2) Лицо, приглашенное женихомъ для увеселенія публики и распоряженія брачнымъ пиршествомъ.

*Улѣзь дружко въ хату, да въ печь поглядаець,
Ци густа капуста, ци великъ горцокъ каши,
Ци пойдаюць наши. Изъ свад. тѣсни (146) і інш.*

Этнаграфічныя і фальклорныя складнікі рээстра слоўніка дастаткова шматлікія:

а) памятнікі устнай народнай словесности: пѣсни, словіцы, поговорки, сказкі і др.; б) зборнікі слоў, збораныя імъ [І. Насовічам – І. К.] во время поѣздокъ по Могилевскай, Минскай і Гродненскай губерніямъ і по некаторымъ окраинамъ губерній Привісленскага края, смежнымъ съ вышэупмянутымі губерніямі; в) алфавітны указатель старіныхъ Бѣлорусскіхъ слоў, заключаючыхся въ актахъ Западной Россіі, который онъ составилъ по порученію Отдѣленія [рускай мовы і славеснасці Імператарскай акадэміі навук (1865 г.) – І. К.]; г) Опытъ областнаго словаря Великорускага нарѣчя, въ который вошло нѣскольکو невольшихъ зборніковъ слоў Бѣлорускаго наречя; д) матеріалы, впрочемъ не многічисленныя, Бѣлорускаго наречя і словесности, напечатанныя въ Извѣстіяхъ Імператорскай Акадэміі Наукъ по Отдѣленію Русскаго языка і словесности, в Трудахъ Московскаго общества любителей словесности, въ Этнографічэскомъ зборніку Імператорскаго Русскаго геаграфічэскаго общества, въ зборнікахъ Чечета і Зенкевича [цыт.: Насовіч 1983: прадрмова].

Этнаграфічныя кампаненты слоўніка выразна выяўляюцца не толькі ў відавочным пераліку матэрыялаў для рээстра, але і ў спісе скарачэнняў (адначасова і спіс стылістычных пазнак), што прыведзены складальнікам непасрэдна перад рээстрам. У гэтым спісе адсутны падзел на скарачэнні лінгвістычных тэрмінаў, этымалагічных і геаграфічных пазнак. Аднак у агульным пераліку вылучаюцца:

- абазначэнні геаграфічнага арэала распаўсюджання лексем: Брэстскі, Пінскі, Пружанскі ўезд, Віленская, Гродненская, Мінская, Могилевская губернія;
- этымалогія слоў, як яе разумее сам І. Насовіч: *Бѣлорускае, Гречэскае, дрэвнее Славянскае, Жыдовскае, Жыдовско-Нѣмецкае, Латінскае, Літовскае, от Польскаго (слова);*

- агульныя характарыстыкі паходжання слоў: *дэўтское слово, заимствовано, извѣстнаго значенія, областное (слово), отъ древняго слова, собственное отъ крещенія, старинное (слово), философическое (слово), церковное (слово), юридическое (слово)*;
- стылістычныя характарыстыкі слоў: *бранное (слово), иронически, ласкательное (слово), негодования (междометіе), ругательное (слово), смягчительное (слово), увеличительное (слово), укорительное (слово), уменьшительное (слово), уничижительное (слово)*;
- характарыстыкі фальклорных крыніц: *волочобной (пѣсни), духовной (пѣсни), колыбельной (пѣсни), крестинной (пѣсни), поговорка, пословица, рекрутской (пѣсни), свадебной (пѣсни)*;
- характарыстыкі спецыфічнага ўжывання слоў: *въ нравственномъ отношеніи, желательный, отъ мало употребительнаго, неупотребительнаго (слова), употребляемое въ среднемъ классѣ (народа)* [Насовіч 1983: Объясненіе сокращенныхъ указаній въ *Словарь*].

Такая разгалінаваная сістэма аўтарскіх пазнак, падрабязная стылістычная дыферэнцыяцыя слоў, па-першае, сведчыць пра фарміраванне нацыянальнай беларускай лексікаграфічнай традыцыі; па-другое, паказвае сацыяльна-камунікатыўную разнастайнасць лексічных адзінак як адлюстраванне разнастайнасці побыту носьбітаў беларускай гаворкі.

4. Запазычаная лексіка ў *Слоўніку беларускай мовы* І. Насовіча

Указанне на паходжанне слова ў слоўніку даецца дастаткова паслядоўна. У прыватнасці, на польскамоўных запазычаннях у беларускай мове адмыслова засяроджана ўвага ў *Прадмове* да слоўніка:

Въ составъ словаря г. Носовича вошло болѣе 30000 словъ; между ними встрѣчаются слова, заимствованныя изъ иностранныхъ языковъ, главнымъ же образомъ изъ Польскаго. Слова перешедшія изъ послѣдняго языка преимущественно употребляются мелкою шляхтою, мѣщанами, ремесленниками, экономами, прикащиками и пр. Количествомъ этихъ словъ и распространеніемъ употребленія ихъ въ народѣ опредѣляется нагляднымъ образомъ степень вліянія Польскаго языка на Бѣлорусское нарѣчіе (цыт.: Насовіч 1983: *прадмова*).

Паланізмы ў рээстравым складзе *Слоўніка беларускай мовы* І. Насовіча афармляюцца праз прамое ўказанне на запазычанне з польскай мовы або ўказанне на існаванне ў польскамоўным побыце. Часам пры відавочным польскамоўным уплыве паходжанне слова не ўказваецца:

Альварь Начальные основанія Латинскаго языка, составленныя іезуитомъ Альваресомъ, и бывшія въ употребленіи въ Польскихъ ксендзовскихъ училищахъ и даже въ православныхъ семинаріяхъ. (Слово ныне редко употребляемое.) Отъ Альвара просто до алтара. *Посл.* По альвару учився Лацины (5).

Войскій 1) Слово, оставшееся еще в употребленіи отъ Польскихъ чиновъ. Полковникъ. Панъ покойный Войскій Голынский, хоць старъ бывъ,

а ездывъ верхомъ хорошо. 2) Воинскій, военный. Вы войскіе людзи. Войская штука (63);

Вонтпливосць 1) Сомненіе. Пустая твоя вонтпливосць. 2) Пугливость. Заичча у себе вонтпливосць. 3) Торопливость, неуместная поспешность. Черезъ вонтпливосць свою все дзѣло спорцивъ (66);

Дэтоноваць 1) Сбивать съ толку, съ тону, перебивать. Не дэтонуй его, нехай пеець. 2) Приводить въ замешательство. Дэтонуюешъ, здэтоновавъ на первомъ слове хлопца (150).

Зацненькій смягч. от Польск. Зацный. Хорошенькій, пригоженькій. Зацненькій хлопчикъ (192).

Продоляты Проволочка, откладываніе на будущее. Пусцивъ на продоляты то, што треба дзелаць скоро. Ты мене усё продолятами кормишь, т. е. кормишь завтраками (Займств. изъ Польскаго) (522).

Аднак, акрамя лінгвістычнага запазычання, часта выяўляецца і сацыяльны “маркер” слова, г. зн. складальнік тлумачыць крыніцу з’яўлення слова ў побыце і, адпаведна, у маўленні носьбітаў мовы:

Авантура заимствованное простолюдинами изъ высшаго класса. 1) Удивительное происшествіе. Во якая авантура! 2) Шалость. Надзѣлавъ авантуры. 3) Бѣда. Авантура съ тобою (2);

Дыета Діета. Слово употр. шляхтою и мѣщанами. Сѣдзиць на дыецѣ (149);

Линованне Графленіе, линеваніе. Линованне папери. (Слово употр. грамотными Бѣлоруссами) (268);

Полирацыя 1) Образование (слово употр. среднимъ класомъ народа и въ особенности шляхтою, мѣщанами и духовенствомъ). Ёнъ челоувѣк безъ полирацыи. 2) (между простолюдинами) Наказаніе. Давъ ему хорошую полирацыю, будзець помниць? (461);

Привата (употребляется горожанами). Посторонній доходъ, особенно за частные уроки. Привату маець опречь жалования. На привату ходзиць (497);

Припонтистое (употребляется грамотными, особенно духовными), перен. Заморское вино (от понть-море). Ромъ и всякое другое вино, прибавляемое къ чаю. А припонтистаго, съ припонтистымъ намъ не даси? (508);

Семпитэрня (отъ Лат. Sempiternus – всегдашній, заимствовано отъ школьниковъ). Задница, какъ бы всегдашняя, единственная отвѣтчица за проступки. Всыпали в семпитэрню (577).

Шматлікія запазычаныя словы пададзены з указаннем на іх паходжанне ў выглядзе стылістычнай пазнакі або ў якасці тлумачэння рээстравага слова. Аднак падрабязныя тлумачэнні складальніка пра нацыянальную прыналежнасць і ўмовы функцыянавання слова ўжо сведчаць пра шматэтнічную і шматканфесійную разнастайнасць насельніцтва Беларусі:

Зелёные-святкі 1) Празднік Шостства Св. Духа (отъ украшенія храмовъ и домовъ зелеными вѣтвями и отъ освященія въ день св. Троицы различныхъ, приносимыхъ въ храмъ травъ, которыя потомъ съ вѣрою употребляются простолюдинами въ болѣзняхъ. *Объ зеленыхъ святкахъ, зелеными святками приѣдзимъ.* 2) Еврейскій празднікъ Пуримъ, бывающій чрезъ 50 дней послѣ Еврейскаго Пейсаха или праздника Опрѣсноковъ. *Жидовскіе зелёные святкі* (207);

Кляшторъ Католическій монастырь. *Бернардынскій кляшторъ* (239);

Цымборія церк. Шкафъ или кивотъ съ дверцами, въ которомъ въ католическихъ и бывшихъ уніатскихъ церквахъ хранятся чаша и запасные дары; слово нынѣ уже не употребляемое (692);

Читаная служба Литургія, отличавшаяся отъ спѣванной и шептаной тѣмъ, что уніатскіе священники совершали ее не на распѣвъ и не съ пѣніемъ клироса, но читая все то, что относится къ священническому служенію; при этомъ стоящій при священникѣ прислужникъ читалъ все то, что долженъ былъ пѣть клиросъ (699).

Прыведзеныя прыклады стылістычных пазнак і дэфініцый да рээстравых слоў апелююць да пэўных побытавых і духоўна-культурных рэалій, далёкіх ад пераважна сялянскага беларускага бытавання, паказваюць насычанасць і разнастайнасць жыцця розных пластоў насельніцтва беларускіх тэрыторый. Гэтыя ілюстрацыі разбураюць стэрэатыпныя ўяўленні пра “сялянскасць” беларускай мовы, яе побытава-зніжаны характар і немагчымасць перадачы абстрактных і высокастылёвых паняццяў.

Такім чынам, фальклорная аснова рээстра слоўніка І. Насовіча тлумачыцца імкненнем складальніка раскрыць этнічную аўтэнтычнасць беларускага насельніцтва. Зацікаўленасць складальніка нацыянальнай культурай, выкліканая спачатку тэндэнцыямі славянскага рамантызму, паглыбляецца адначасова з развіццём этнаграфіі і дыялекталогіі, што і абумоўлівае этналінгвістычны складнік слоўніка ў рээстравым, тлумачальным і ілюстратыўным апаратах працы. І. Насовіч паказвае фальклорнае паходжанне крыніц, размяшчае ў рээстры найменні міфічных персанажаў, удзельнікаў народных рытуалаў, элементаў побыту розных канфесій і сацыяльных пластоў, не проста семантызуючы іх, але і падаючы гісторыка-этнаграфічныя звесткі пра іх паходжанне. Усё гэта дало магчымасць паказаць лексіка-фразеалагічнае багацце беларускай мовы, сцвердзіць этнічную даўніну і культурную самабытнасць насельніцтва Беларусі і надаць слоўніку гісторыка-культурную каштоўнасць.

Бібліяграфія

- Nasovič I.I. 1983. *Sloŭnik belaruskaj movy*. Minsk: Belarus. Sav. Ęncyklapedyâ [Насовіч І.І. 1983. *Слоўнік беларускай мовы*. Мінск: Беларус. Сав. Энцыклапедыя].
- Dzâdova A.S. 2019. *Ętnalینگvistyka dlâ specyâl'nasci 1-21 05 01 Belaruskâ filalogiâ (pa napramkah)*. Vicebsk: VDU imâ P.M. Mašërava. [Дзядова А.С. 2019. *Этна-*

- лінгвістыка для спецыяльнасці 1-21 05 01 Беларуска філалогія (на напрамках). Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава].
- Токарева І.І. 2001. *Ėtnolingvistika i ėtnografія obšeniā*. Minsk: Minsk. gos. lingvist. un-t. [Токарева И.И. 2001. *Этнолингвистика и этнография общения*. Минск: Минск. гос. лингвист. ун-т].
- Smalānčuk Ales'. *Licvinstva, zahodnerusizm i belaruskā idēā. XIX – račatak XX st.* [Смалянчук Алесь. *Ліцвінства, заходнерусізм і беларуская ідэя. XIX – пачатак XX ст.*] [online] <http://kamunikat.org/7983.html> [доступ: 30.05.2020].
- Savickaā Īryna. 2014. *Gistaryčny i kul'turny skladniki ŷ belaruskim i pol'skim sloŷnikah nasyānal'naga značēnnā (na matēryāle sloŷnikaŷ S.B. Lindē i Ī. Nasoviča)*. "Acta Albaruthenica" № 14: 205–216 [Савіцкая Ірына. 2014. *Гістарычны і культурны складнікі ў беларускім і польскім слоўніках нацыянальнага значэння (на матэрыяле слоўнікаў С.Б. Ліндэ і І. Насовіча)*. "Acta Albaruthenica" № 14: 205-216].
- Korotkevič Irina. 2018. *SLOVAR' BELARUSKOGO NAREČIĀ I.I. Nosoviča v kontekste slavānskogo romantizma* [Короткевич Ирина. 2018. *СЛОВАРЬ БЕЛАРУСКОГО НАРЕЧИЯ И.И. Носовича в контексте славянского романтизма*] [online] http://abcdar.com/magazine/XI/Korotkevich_1_1314-9067_XI.pdf [доступ: 30.05.2020].
- Karatkevič Ī.Ī., Važnik S.A., Ulasevič V.Ī., Karatkevič V.Ī. 2018. *Belaruskā leksika i gramatyka: moŷnaā styhā i moŷnaā norma*. Кіеў: Ліра-К. [Караткевич І.І., Важнік С.А., Уласевич В.І., Караткевич В.І. 2018. *Беларуская лексіка і граматыка: моўная стыхія і моўная норма*. Кіеў: Ліра-К].

ABSTRACT: *The Dictionary of the Belarusian Language* by I.I. Nasovich (1870) is an important source of ethnolinguistic observations. In its register, it contains lexemes corresponding to the names of religious holidays and confessional realities, folk customs and rites. A significant layer of words has etymological information (not always accurate), including an indication of their foreign origin. The ethnolinguistic component consists not only of the selection of appropriate Belarusian and borrowed vocabulary, but also the design of stylistic labels for registry words that refer to certain everyday and spiritual-cultural realities, far from the predominantly peasant Belarusian life. These factors destroy the stereotypes about the "peasantry" of the Belarusian language, its reduced character and the impossibility of conveying abstract and high-style concepts.

KEYWORDS: ethnolinguistics, I.I. Nosovich, ethnography, folklore, loanwords.

STRESZCZENIE: *Słownik języka białoruskiego* I. Nasowicza (1870) jest ważnym źródłem do badań etnolingwistycznych. W swoim rejestrze zawiera leksemę-nazwy świąt religijnych i realiów wyznaniowych, zwyczajów i obrzędów ludowych. Znacząca warstwa słów zawiera informacje etymologiczne (nie zawsze dokładne), w tym również wskazanie na ich obce pochodzenie. Element etnolingwistyczny obejmuje nie tylko odpowiednie słownictwo białoruskie i zapożyczone, lecz także kwalifikatory stylistyczne do znajdujących się w rejestrze słów, które odnoszą się do zjawisk duchowych i kulturowych, dalekich od głównie chłopskiego życia na Białorusi. Wskazane czynniki burzą stereotypy o „chłopskim” pochodzeniu języka białoruskiego, za pomocą którego można informować jedynie o realiach życia codziennego, bez możliwości przekazywania pojęć abstrakcyjnych oraz cech wysokiego stylu.

SŁOWA KLUCZOWE: etnolingwistyka, I. Nosowicz, etnografia, folklor, zapożyczenia.

РЭЗЮМЭ: *Слоўнік беларускай мовы* І. Насовіча (1870 г.) з'яўляецца важнай крыніцай для этналінгвістычных назіранняў. У сваім словаспісе ён утрымлівае лексе-

мы – назвы рэлігійных свят і канфесійных рэалій, народных звычаяў і абрадаў. Значны пласт слоў мае этымалагічныя звесткі (не заўсёды дакладныя), у тым ліку і ўказанне на іх іншамоўнае паходжанне. Этналінгвістычны складнік заключаецца не толькі ў падборы адпаведнай уласнабеларускай і іншамоўнай лексікі, але і ў афармленні стылістычных пазнак да рээстравых слоў, якія апелююць да пэўных побытавых і духоўна-культурных рэалій, далёкіх ад пераважна сялянскага беларускага жыцця. Названыя фактары разбураюць стэрэатыпныя ўяўленні пра “сялянскасць” беларускай мовы, яе побытава-зніжаны характар і немагчымасць перадачы абстрактных і высокастылёвых паняццяў.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: этналінгвістыка, І. Насовіч, этнаграфія, фальклор, запызчанні.